

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК

№1-2 (58-59)
2017 року

Г у ц у л ь щ и н а

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВІСНИК НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «ГУЦУЛЬЩИНА»

Національному природному парку «Гуцульщина» - 15 років!

14 травня 2017 року НПП «Гуцульщина» відзначила 15-ту річницю із дня створення.

Природоохоронна діяльність, яка здійснювалась в парку впродовж 15 років і активно продовжується, реально сприяє збереженню біологічного різноманіття Покутсько-Буковинських Карпат.

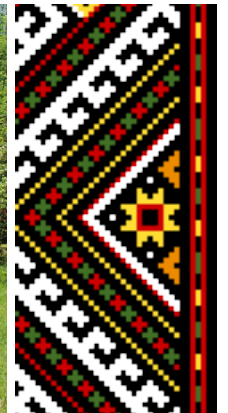
Створення Парку стало гарантом збереження довкілля, поштовхом інтенсивного розвитку туризму і рекреації на Косівщині, що забезпечить зростання

ку культурно-історичною цінність, тому настав час дбайливо ставитися до цього національного багатства. Ми докладємо чимало зусиль для його збереження, однак, без свідомого бережливого ставлення кожного з мешканців Косівщини, нам це буде зробити надто складно.

Перспектива діяльності парку й надалі має базуватися на ефективній співпраці з громадськістю, органами місцевого самоврядування, неурядовими організаціями, іншими суб'єктами господарювання, які

Косівщини, запровадження інвестиційних програм необхідно невідкладно вирішити питання щодо оформлення документів на право постійного користування земельними ділянками Парку. В цьому напрямку також проводиться значна робота, похвально, що є розуміння і співпраця з органами місцевого самоврядування, владою і громадськістю...

Результати діяльності і досягнення колективу працівників парку висвітлені на сторінках нашого вісника.

добробуту місцевих жителів і не дозволить перетворити її у сировинний придаток.

За роки свого функціонування Парк виріс у широковідому в Україні і за її межами багатопрофільну природоохоронну, науково-дослідну, рекреаційну і еколого-освітню установу.

Завдяки злагодженій роботі всього колективу, у співпраці з органами влади та місцевого самоврядування, неурядовими громадськими організаціями, освітніми і науково-дослідними установами, парк став осередком, в якому втілюється ідея гармонійного поєднання охорони і збереження природних комплексів з повсякденною традиційною діяльністю місцевого населення, з розвитком рекреації та туризму.

Збереження природного навколишнього середовища – це головний пріоритет в роботі НПП «Гуцульщина». Наш край має унікальне розмаїття природних та рекреаційних ресурсів вели-

знаходяться на території Парку чи межують з ним.

В НПП «Гуцульщина» щорічно спостерігається тенденція до збільшення кількості відвідувачів, зростання попиту на екологічний туристичний продукт, чим зумовлена необхідність вдосконалення та розширення туристично-рекреаційної інфраструктури, покращення інформаційного забезпечення, налагодження співпраці зі сторонніми суб'єктами туристичної діяльності. Спільно з владою й туристичними організаціями необхідно розробити програму рекреаційного постулу НПП «Гуцульщина» в контексті збалансованого розвитку Косівщини і залученням до розвитку інфраструктури та створення туристичного продукту потенційних партнерів – територіальні громади та комерційні структури.

Вважаю, що сьогодні для збереження особливо цінних природних комплексів

Шановні колеги, прийміть найщиріші вітання з нагоди нашого ювілею!

Глибоко вдячний Вам за сумлінну працю, служіння спільній справі на благо збереження й примноження для прийдешніх поколінь багатства і розмаїття мальовничої природи та культурних надбань Косівщини.

Хай ваш високий професіоналізм, відданість найгуманнішій у світі професії вселяє надію та впевненість у завтрашньому дні, дарує заслужену шану й авторитет!

Нехай будуть Богом благословенні Ваші справи та думки, нехай здоров'ям, миром, достатком, добром і благодаттю наповниться дім кожного з Вас.

Юрій СТЕФУРАК,
в.о. директора, к.б.н.
старший науковий співробітник
НПП «Гуцульщина»

Основними пріоритетами наукової діяльності НПП «Гуцульщина», відповідно Програми літопису природи, Тематичного плану та Планів науково-технічних заходів, є організація наукових полігонів, інвентаризація флори, фауни, природних середовищ, ведення фенологічних спостережень та календаря природи, вивчення стану популяцій, розроблення та здійснення заходів збереження і відтворення рідкісних видів рослин, грибів, тварин, природних середовищ, які включені до Червоної

книги України, Регіонального червоного списку, Зеленої книги України, а також до чинних для нашої Держави міжнародних списків, угод, конвенцій. НПП «Гуцульщина» розташований в досить густо заселеному регіоні, його територія межує із 41 населеним пунктом. Лісові площі та луки перемежуються з населеними пунктами, сільськогосподарськими угіддями і становлять єдиний еколого – економічний комплекс, у якому відбувається взаємний обмін енергії, біотичних та абіотичних чинників. Природоохоронна і дослідницька робота здійснюється на всій території Парку (32248 га), що разом із десятикілометровою зоною, обіймає практично весь Косівський район.

За 15 років зусиллями співробітників наукового відділу було здійснено тотальне обстеження основних типів рослинності Парку з урахуванням змін у її складі під впливом різних природних і антропогенних чинників. Значний внесок в пізнання біотичного різноманіття Парку зробили спеціалісти з лісознавства, екології, ботаніки, зоології, мікології, які є фахівцями по окремих таксонах судинних рослин, грибів, хребетних та безхребетних тварин а також фахівці різних наукових та науково - освітніх установ України та Польщі.

За означений період закладено: шість постійних пробних площ в еталонних корінних лісових формаціях, чотири орнітологічні маршрути, три ентомологічні пробні площі, три мікологічні пробні площі в різних екотонах парку, полігон для відтворення рідкісних видів грибів; облаштовано: метеомайданчик, гідропост, мікологічну лабораторію та лабораторію екологічного моніторингу, три фенологічні маршрути та дев'ять фенологічних пунктів. Спільно із Українським державним інститутом гірського лісівництва закладено 15 постійних пунктів спостереження моніторингу лісів I рівня, яка є складовою системи моніторингу лісів Західного регіону України і Європи. На цих об'єктах ведуться систематичні дослідження, що передбачені Програмою літопису природи.

Під час численних експедицій зібрано фактичний матеріал у вигляді описів, світлин, гербарних зразків рослин та грибів, зоологічних, мінералогічних колекцій та об'єктів мегалітичної культури. Ці матеріали використано для облаштування музею природи НПП «Гуцульщина» де відбуваються семінари, заняття, екскурсії, майстер-класи для учнівської та студентської молоді.

В процесі експедиційних, стаціонарних та камеральних досліджень на території Косівського району проінвентаризовано 1132 види вищих рослин, 312 нижчих рослин та 975 грибів (загалом - 2419 видів); 2261

вид тварин (безхребетні 86,6 % - 1954 види, хребетні - 13, 4 % - 207 видів); 80 рослинних асоціацій та угруповань рівня асоціацій. Проте інвентаризація безхребетних, зокрема павуків, деяких класів комах, водоростей та ін. ще не завершена.

Визначальною характеристикою біорозмаїття будь-якої території, особливо природоохоронної, є кількість таксонів, що належать до різних соціологічних категорій. Найціннішими і найрепрезентативнішими є території, багаті рідкісними, реліктовими, ендемічними видами, угрупованнями, середовищами, охорона і відтворення яких регламентується включенням їх до Червоної книги України, регіональних червоних списків, Зеленої книги України, Європейського червоного списку, списків міжнародних конвенцій, угод. За багатством флори, фауни, рослинності та їх раритетної складової НПП «Гуцульщина» посідає одне із чільних місць Карпатського регіону та України. До Червоної книги України включено 66 видів вищих та нижчих рослин, 19 - грибів, 106 - тварин. До Зеленої книги України включено 17 рослинних угруповань. До Червоної книги Українських Карпат включено 109 видів тварин, регіонально рідкісними є 38 видів судинних рослин. 317 видів тварин та 35 видів рослин Парку включені до міжнародних списків, конвенцій, ратифікованих Україною. 11 типів лісів, 54 види тварин, 19 - грибів, 4 - судинних рослин належать до Смарагдової мережі, особливо цінними і поширеними є наші діброви і бучини. Важливим показником самотності флори є наявність ендемічних видів рослин. У флорі НПП «Гуцульщина» наявні 13 ендеміків та 6 реліктів різного рангу.

У малодоступних місцях НПП «Гуцульщина» збереглися ділянки пралісів, корінних букових, буково-ялицевих та смерекових лісів. Пралісові формації мають винятково важливе екологічне, науково-практичне, пізнавальне значення. Вони є еталонами живої природи, сприятливим середовищем для збереження популяцій рідкісних та зникаючих видів флори і фауни, зручними і довготривалими моделями досліджень зміни клімату, рослинності тощо. З 2014 р. виконуються дослідження в рамках міжнародного проекту – «Збереження Карпатських пралісів» за підтримки «Товариства охорони птахів України» та «Zoologische Gesellschaft Frankfurt». На невилученій території обстежено 1290,6 га лісів, в результаті чого виявлено 608,2 га старовікових деревостанів та 398,3 га пралісів. З 2016 р. почалося обстеження території наданої Парку в постійне користування.

Локалітети, загрожених рідкісних та

зникаючих видів рослин, тварин, природних середовищ взяті під особливу охорону. Тут ведуться моніторингові і популяційні дослідження. Розроблені 9 планів дій, розробляються заходи збереження та відтворення чисельності раритетних таксонів. Виконуються програми і теми: «Ренатуралізація тису ягідного», «Збереження та відтворення сосни кедрової європейської та берекі», «Збереження та відтворення рідкісних видів макроміцетів», «Дослідження біологічно активних речовин грибів», «Переформування похідних деревостанів», «Моніторинг лісів Косівщини», «Збереження Карпатських пралісів», «Структура, динаміка,

раціональне використання і охорона ландшафтів Покутських Карпат».

З метою збереження та відтворення лісової фауни науковцями Парку розроблені рекомендації поліпшення кормової бази, а саме створення кормових ремізів на вирубах та біополянах. Рекомендації передбачають введення в лісові культури, на біополяна та вздовж лісових доріг, ліній електропередач, газотрас плодових та ягідних культур (яблуня, груша, черешня, горіх грецький, горобина, калина та ін.).

Багато деревних, а також екзотичних декоративних, кормових, та лікарських рослин були інтродуковані, або занесені в різні періоди. Деякі адвентивні (чужорідні) бур'яни та інтродуковані види із сільськогосподарських угідь, парків, садів поширилися на суміжні лісові площі та природні луки і стали їх складовою частиною. Окремі з них в нових умовах виявилися дуже агресивними і витісняють із біоценозів корінні види. Науковцями розроблені і запроваджуються заходи викорінення агресивних чужорідних видів.

Ми розглядаємо навколишнє природне і етнокультурне середовище Гуцульщини як єдине ціле, охорону природи не як самоціль, а для гармонійного розвитку регіону. Ці засадничі ідеї знайшли своє відображення у Карпатській конвенції. (Конвенція про захист довкілля та сталий розвиток у Карпатському регіоні, 2003 р.). З метою збереження та відтворення самотньої історико – етнокультурної і матеріальної спадщини автохтонного населення краю – гуцулів розроблений проект діючого музею «Гуцульське село» (Держипільський Л.М., Стефурак Ю.П., Іванчук М.М.), який пройшов міжнародну апробацію і одержав позитивні рецензії, розроблена та виконується програма збереження і відтворення аборигенних порід великої рогатої худоби, тонкорунних овець, карпатської бджоли, гуцульської породи коней, важливого чинника еколого безпечного ведення лісового та сільського господарства, зеленого туризму, гіпотерапії (Стефурак Ю.П., Стефурак І.В.). Також з метою зменшення антропогенного впливу на природні екосистеми виконується проект «Запровадження природоохоронних заasad агрокультури на Косівщині для сталого розвитку регіону», який підтриманий Британською Радою в Україні (Держипільський Л.М., Фокшей С.І. та ін.). Проект передбачає культивування лікарських рослин і ягід, вирощування новорічних ялинок, декоративних порід, глибоку переробку рослинної і тваринної продукції на місцях, відновлення і розвитку художніх промислів, ремесел, що сприятиме істотному зниженню обсягів ви-

(Продовження на ст.3)

(Початок на ст.2)

лучення біомаси з природних екосистем, в тому числі загрожених видів, збереженню та відтворенню біорозмаїття, зниженню рівня безробіття, покращенню якості життя горян.

На Косівщині наявні понад 30 залишків скельних святилищ епохи мегалітичної культури (7 - 2 тис. до н.е.). Вони є важливою передумовою розвитку, пропаганди низки різних видів туризму, традиційних і нових, оригінальних.

Цей пласт давньої матеріальної та духовної культури нажалі мало вивчений і належним чином не використовується, не «працює» на національну ідею та збалансований розвиток суспільства. Науковці Парку (Держипільський Л.М., Фокшей С.І., Лосюк В.І. та ін..) приділяють значну увагу вивченню, збереженню цих об'єктів, інтегруванню їх в туристично-рекреаційну інфраструктуру

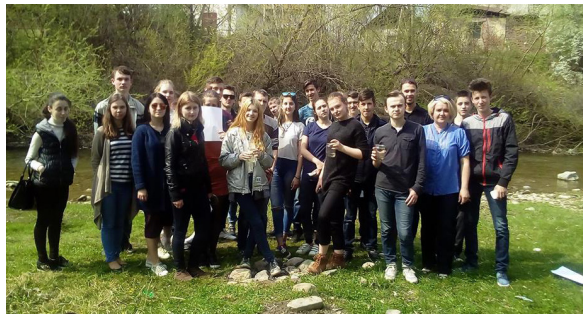
краю.

Матеріали досліджень науковців Парку відображені в 14 томах Літопису Природи, у 7 монографіях: «Засади сталого розвитку Косівщини» (2005), «Лікарське рослинництво та ягідництво» (2005), «Розведення та використання гуцульської породи коней» (2006) «Національний природний парк «Гуцульщина»: Рослинний світ» (2011), «Національний природний парк «Гуцульщина» (2013), «Древні скельні святилища та топоніміка Косівщини» (2015), «Відновлення корінних природних комплексів Косівщини» (2015) та понад 150 наукових працях, присвячених всебічним характеристикам природних комплексів Парку, проблемам їх збереження і відтворення, сталого невиснажливого використання природних, рекреаційних і етнокультурних ресурсів. Науковці з різних регіонів України завжди знаходять підтримку і всляке сприяння у проведенні досліджень

на території Парку, результати яких відображені в «Літописах природи», монографіях, які готує і видає НПП «Гуцульщина». В науковому відділі працює 5 кандидатів наук. На базі Парку захищено 3 дисертаційні та понад 15 магістерських і бакалаврських робіт, виконуються 4 дисертаційні роботи. Наукова та природоохоронна діяльність, яка здійснювалась в парку впродовж 15 років реально сприяла збереженню біологічного різноманіття Покутських Карпат, про що свідчить значна кількість видів рідкісних організмів, які охороняються в НПП «Гуцульщина».

Любомир ДЕРЖИПІЛЬСЬКИЙ,
начальник наукового відділу
НПП «Гуцульщина», к.б.н.

СИМБІОЗ НАУКИ З ПРАКТИКОЮ

Про забруднення водою написано і сказано багато. Всі ми хочемо споживати чисту воду, але в сучасному світі це благо природи стає для нас практично недоступною розкішшю. Безперечно, саме людство відповідальне за порушення екологічного балансу та всі пов'язані із цим наслідки. Тому кожен свідомий українець повинен дбати про чистоту не тільки власних осель, але й навколишнього середовища.

Серед нас є багато косів'ян і жителів району які організовують толоки, прибирають сміття на берегах Рибниці. І кожен, мабуть, не раз замислювався: а чи чистою є вода у річці? Наскільки зашкодила людська безалаберність природі? Не секрет, що для технічних потреб деяких господарств їх водопостачання здійснюється безпосередньо із головної водної артерії Косова, а тому питання чистоти води актуальне.

Цим питанням задалися і студенти другого курсу груп відділу дерева і ткацтва та шкіри і кераміки Косівського училища прикладного та декоративного мистецтва Львівської Національної академії Мистецтв.

Під керівництвом Кабін Світлани Василівни була організована участь

із старшим науковим співробітником Національного природного парку «Гуцульщина», кандидатом біологічних наук, Пасайлюк Марією Василівною. Спільно було проведено заняття, практичним завершенням якого стало встановлення чистоти води у р. Рибниця (напроти гуртожитків КІПДМ ЛНАМ). Студенти ознайомилися із методикою проведення біоіндикації за індексом ТВІ, навчилися ловити та ідентифікувати тварин-біоіндикаторів водою (після ідентифікації тварин повертали у природне середовище). Хлопці, які були знайомі із рибальською справою з радістю коментували знахідки, адже за опрацьованою методикою тварини,

за якими можна визначити чистоту водою, часто слугують наживкою для риби, або є прототипом так званої «мормишки». Тому всі риболови, озброївшись теоретичними знаннями, на практиці безперешкодно можуть встановлювати рівень забрудненості водою.

А вода у Рибниці, як ми встановили, чиста – 8 балів із 10. Однак це не привід засмічувати річку, адже, як продемонстрували наші попередні дослідження, природна здатність до самоочищення водою катастрофічно знижується: якщо у 2013 році після забруднення вода очищувалася на третю добу, то у 2016 році для цього потрібно було вже не менше, ніж два тижні.

Отже, всі студенти з ентузіазмом освоїли біоіндикацію за індексом ТВІ, обговорили в цьому плані питання інформативності біоіндикаторних видів, практичного використання мормишок і придатності до використання води із Рибниці. Висновок був один: беремо те, що маємо!

Марія ПАСАЙЛЮК,
старший науковий співробітник
НПП «Гуцульщина», к.б.н.

ВІДТВОРЕННЯ ГРИБІВ З ЧОРНИХ СТОРІНОК ЧЕРВОНОЇ КНИГИ УКРАЇНИ

Fomitopsis officinalis (Vill.) Bondartsev & Singer – Модринова губка, рідкісний лікарський гриб, згідно останнього видання Червоної книги України має природоохоронний статус – «зниклий». В Україні в першій половині ХХ ст. траплявся на території Карпатських та Західно-українських лісів, проте даний вид гриба не знаходять на території України вже понад 50 років.

Збір плодкових тіл цього гриба, разом із неконтрольованим вирубуванням лісів а саме

модрини європейської, привели до різкого скорочення чисельності локалітетів виду. Тому сьогодні *F. officinalis* включений до Червоних списків шести європейських країн в категоріях рідкісний (rare), критично рідкісний (extremely rare) чи зникаючий (declining species).

Сучасні дослідження довели, що модринову губку можна вважати не лише цінною природною сировиною, але і перспективним продуцентом для отримання фармакологічних речовин широкого спектру дії. З плодкових тіл і міцелію *F. officinalis* виділені каротиноїди, стерини, ненасичені жирні кислоти, полісахариди, глюкозаміни, агаріцинова кислота, біофлавоноїди, вітаміни групи В, Е, А, ефірні масла, цитокініни.

Зважаючи на фармакологічну цінність *F. officinalis* та його природоохоронний статус, збереження цього виду – пріоритетне завдання науковців. Оскільки на території

України у природних умовах вид тривалий час не був зареєстрований, практична сторона охорони *F. officinalis* нині реалізується шляхом підтримки штамів цього виду у Колекції культур шапинкових грибів (ІВК) Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України, яка є об'єктом національного надбання України.

На сьогоднішній день співробітниками наукового відділу НПП «Гуцульщина» розроблена стратегія щодо попередження зниження місцевих популяцій червонокнижних видів грибів – технологія *re-situ*, яку ми застосували і для відтворення *F. officinalis*. З цією метою в лабораторних умовах проведена робота по нарощуванню міцелію гриба на різних субстратах, які в подальшому вносили в модринові колоди для отримання плодкових тіл в наближених до природи умовах. В результаті проведеної роботи ми встановили біологічні особливості рідкісного лікарського гриба *F. officinalis* на агаризованих живильних середовищах і рослинних субстратах.

Юрій ПЕТРИЧУК,
завідувач лабораторії екологічного
моніторингу НПП «Гуцульщина»

ЗМОРШКИ ТА СТРОЧКИ - ЩО ЗА ГРИБИ?

Зморшки та строчки – це весняні гриби. Поодинокі плоді тіла з'являються відразу після танення снігу, але масове плодоношення починається пізніше.

жовтувато-біла, горбкувата, з поздовжніми нерівними борозенками, порожниста, ламка.

Строчки мають приємний мигдальний аромат та грибний запах, на смак приємні трошки кислуваті. Зморшки навпаки без запаху.

Строчки раніше вважалися умовно-їстівними грибами, але останні дослідження підтвердили, що вони містять специфічну отруту-гіромитрин (стійка хімічна сполука, що не руйнується навіть у процесі гідролізного нагрівання не те що при домашньому варінні), його дія викликає отруєння, схоже з блідою поганкою. Гіромитрин має таку властивість, що він накопичується в організмі людини. Це означає, що отрута може подіяти не відразу а з часом, після достатнього на-

копичення отрути починають руйнуватися клітини печінки і крові. Виникає високий ризик розвитку цирозу печінки, лейкемії і раку органів травної системи. Тому вживати в їжу в будь-якому вигляді строчки заборонено.

Зморшки давно відомі, перші згадки про них містяться в працях давньогрецького вченого Теофраста, який жив у IV столітті до н. е. У Стародавньому Римі зморшки вважалися делікатесом, тому їх не дозволялося споживати слугам, а до столу їх подавали у вишуканому посуді. В багатьох країнах світу до зморшків ставляться з великою пошаною, наприклад, в Америці їм надали статус «королів грибів». У США на банкеті, який влаштовується до відкриття щорічного з'їзду американських мікологів (фахівців з грибів), в меню обов'язково присутні відварені зморшки.

Перед вживанням зморшки обов'язково треба відварити, відвар злити і тільки потім їх можна використовувати в супі, смажити, тушкувати. Дуже смачні зморшки в тушкованому вигляді або в соусах.

Отже, не слід брати сумнівні гриби до себе у кошик, оскільки небезпека смертельного отруєння дуже висока.

Стелла ФОКШЕЙ,

заступник начальника наукового відділу НПП «Гуцульщина»

МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

18 травня в Інституті розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН України відбулася Міжнародна науково-практична конференція «Стратегія вдосконалення та збереження генетичних ресурсів сільськогосподарських тварин», присвячена 15-річчю присвоєння статусу національного надбання Банку генетичних ресурсів сільськогосподарських тварин. Результати роботи в НПП «Гуцульщина» у плані збереження абorigine порід – коней гуцульської породи були представлені в доповіді «Вікові та статевої особливості показників природної неспецифічної резистентності коней гуцульської породи». Учасники заходу відмітили важливість виконання досліджень подібного плану, адже питання актуальності збереження коней гуцульської породи є одними із найважливіших в наш час через їх включено високу цінність не тільки у історико-

с. Чубинське 18 травня 2017 рік

краєзнавчому, але й науковому відношенні. Результатом роботи, окрім обміну досвідом та практичних підходів до

вирішення проблем наукового характеру, є ДАК-публікація отриманих співробітниками Парку результатів у фаховому виданні, включеному до Міжнародних науково-метричних баз даних – у 53 випуску Міжвідомчого наукового тематичного збірника «Розведення і генетика тварин». Результати досліджень вагомі для всіх, хто вболіває за долю гуцульських коней і для наукової спільноти, зацікавленої у збереженні високої продуктивності абorigine порід.

Марія ПАСАЙЛЮК,

старший науковий співробітник НПП «Гуцульщина», к.б.н.

Ірина СТЕФУРАК,

науковий співробітник НПП «Гуцульщина»

НОВА КОЛЕКЦІЯ

У лабораторно-просвітницькому центрі НПП «Гуцульщина» розміщено багато колекцій, які відображають роботу науковців у різних напрямках їхньої діяльності: геологічних порід і мінералів, (нараховує 59 екземплярів, зібраних на території парку та за його межами), кімнатних рослин (близько 50 видів), комах ряду Лускокрилі та Твердокрилі (424 види), Іздців-Діапріід (52 види із 18 родів), гнізд птахів (близько 20 гнізд), мокрих препаратів макроміцетів, насіння та зрізів деревно-чагарникових видів, шишок хвойних порід, біоіндикаторних видів тощо, а також мікологічний гербарій та гербарій судинних рослин. А ще тут знаходиться цікава фітоколекція. До неї входять більше 50 видів лікарських трав, висушена кора, сушені і консервовані плоди та колекція лікарських настоянок із кори, коріння, квітів, плодів та

зеленої маси лікарських рослин. З метою максимального розповсюдження інформації про лікарські рослини створено спеціальний гербарій. На сьогодні тут

налічується близько 50 видів найбільш розповсюджених лікарських рослин. В гербарії поруч із рослинною вкладено інформаційний лист, в якому зазначено: як заготовляти і в який період цю заготовку варто здійснювати, якими фармакологічними властивостями володіє препарат, при яких обставинах використовують в традиційній і народній медицині, як виготовляти настоянки. Тут також зазначено як ту чи іншу рослину використовують у побуті. Колекція потрібна для того, щоб наглядно показати багатство нашого краю і навчити уміло ним користуватися.

Любов ГЛОДОВА,

науковий співробітник лабораторії екологічного моніторингу НПП «Гуцульщина»

Організація еколого-освітньої діяльності у НПП «Гуцульщина» передбачає формування екологічної свідомості і навиків поведінки людини в природі, збереження та раціонального використання природних і культурних ресурсів.

У сфері екологічної освітньо-виховної роботи НПП «Гуцульщина» співпрацює із різними верствами населення: дошкільнятами, загальноосвітніми, позашкільними, професійно-технічними та вищими навчальними закладами, органами місцевого самоврядування, державної виконавчої влади, підприємствами, установами, громадськими та міжнародними організаціями. До основних напрямків еколого-освітньої діяльності належить: ведення освітньо-виховних робіт щодо необхідності збереження природних та історико-культурних цінностей на території НПП «Гуцульщина», інформування відвідувачів та місцевого населення про діяльність парку, забезпечення доступу громадян до публічної інформації, формування наукових знань, поглядів і переконань, які закладають основи відповідального ставлення до навколишнього природного середовища, створення позитивного іміджу НПП «Гуцульщина» і забезпечення підтримки природоохоронної діяльності парку місцевим населенням та відвідувачами.

Працівниками відділу екологічної освіти НПП «Гуцульщина» розроблено конкретні заходи та плани, які враховують природно-географічні й етнографічні особливості регіону. Відповідно до яких парк, у співпраці з районним відділом освіти та загальноосвітніми закладами, щорічно проводить більше 30 заходів на екологічну тематику: фестивалі, конкурси, акції, свята, конференції, лекції, круглі столи, створюються мультимедійні презентації, фільми, ведеться інформаційно-видавнича та пропагандистська робота.

З метою популяризації екологічних знань, залучення молоді до активної природоохоронної діяльності, формування екологічного світогляду підрастаючого покоління працівниками парку, спільно з відділом освіти Косівської РДА та сектором у справах сім'ї, молоді та спорту, Косівським районним та Яблунівським центрами дитячої творчості щороку організовуються районні конкурси та свята: «Всесвітній день води», «Всеукраїнський День довкілля», «Міжнародний День Землі», «Всесвітній день охорони навколишнього природного середовища», «Міжнародний День птахів», «Джміль та бджілка», «Коляда», «Цікава загадка природи мого краю», «Свято зимуючих птахів», «Всеукраїнський день водно-болотних угідь». Також проводяться заочні конкурси, на які учасники присилають конкурсні роботи, відповідно до положення, розробленого працівниками відділу екоосвіти парку.

Важливе місце у еколого-освітній діяльності НПП «Гуцульщина» займають екологічні акції, під час яких з учнями проводяться екологічні уроки, бесіди, лекції, також ведеться роз'яснювальна робота з населенням краю. Екоосвітніми НПП «Гуцульщина» організовуються та проводять-

ся такі акції: «Очистимо Гуцульщину від відпрацьованих батарейок», «Чиста Рибниця», «Збережемо першоцвіти», «Посади дерево», «Вторинна переробка сировини», «Сортування сміття», «Осінні дні спостереження за птахами», «Збережемо лісову красуню», фестивалі: «Гірська веселка», «Земля – наш спільний дім», «Різдвяно-новорічна іграшка».

У НПП «Гуцульщина» функціонують шкільні ПНДВ на базі Косівської ЗОШ №1 та Косівської ЗОШ №2. Учнівське природоохоронне науково-дослідне відділення є стартовим майданчиком для проведення різних форм природоохоронної роботи в школах і позашкільних закладах: створення екологічних стежок, проведення спостережень, екскурсій, експедицій, походів, виконання ботанічних і зоологічних практикумів, участь у різноманітних конкурсах, акціях.

Працівниками НПП «Гуцульщина», спільно з Косівською центральною ди-

цікавим життям, в якому поєднано навчання і відпочинок. Заняття з учнями проходять у різних формах. Найбільше уваги приділяється практичним заняттям.

У структурі парку функціонує Центр еколого-освітньої роботи, в якому є бібліотека, відеотека, фото-, фото-, фотоекспозиції, картографічні матеріали тощо.

В еколого-освітньому центрі відбуваються: семінари, тренінги, наради з питань охорони навколишнього середовища, збереження та відтворення біорізноманіття. Тут також проводяться лекції, бесіди на екологічну тематику з учнями, відвідувачами та гостями парку, демонструються власні відеофільми, відеопрограми та презентації з питань охорони довкілля та діяльності НПП «Гуцульщина».

НПП «Гуцульщина» спільно з регіональною громадською екологічною організацією «Спадщина Гуцульщини», створили з метою вдосконалення екоосвітньої роботи пересувний еколого-освітній центр (ПЕОЦ), який впроваджує різні проекти. Один з них екоекотерія «Довкілля Косівщини» – це спільний проект ПЕОЦ та відділу освіти Косівської РДА. В рамках роботи цього екоекотерія фахівці парку здійснюють виїзди у школи району. Учнім подається в різних формах інформація про рослинний і тваринний світ Косівщини, екологічні проблеми краю і шляхи їх розв'язання, про те як зробити наш край чистим і привабливим.

Рекламно-видавнича діяльність – важливий спосіб інформування та спілкування із відвідувачами парку, а також дієвий засіб підвищення їхньої екологічної свідомості та культури. У НПП «Гуцульщина» використовуються такі види реклами: інтернет-сторінка НПП «Гуцульщина» (www.nnph.if.ua), офіційна сторінка парку у мережі Фейсбук, публікація статей про діяльність парку у районних, обласних, всеукраїнських часописах та виданнях, зовнішня реклама, телебачення, радіо, друкована продукція, щоквартальний інформаційний вісник НПП «Гуцульщина», виготовлення сувенірної продукції із символікою та логотипом парку.

В умовах сьогодення екологічна культура є запорукою розвитку і збереження людини та суспільства в цілому, необхідним елементом відродження держави. Результатом екологічної освіти і виховання є сформована екологічна культура людини, що характеризується глибокими знаннями про середовище, яке нас оточує, відповідальним ставленням до природи, екологічним стилем мислення, набуття досвіду і умінь для вирішення екологічних проблем, безпосередньою участю у природоохоронній роботі, передбачення можливих негативних наслідків людської діяльності.

Уляна БАГРІЙЧУК,
заступник начальника відділу
екологічної освіти НПП «Гуцульщина».

тячю бібліотекою та Косівською районною державною адміністрацією, для дітей організовано екотуристичний клуб «Дитячий бібліоволяж», метою якого є ознайомити його членів із історичними, туристичними принадами нашого краю, а також навчитися оберегати навколишнє середовище, рідкісні види рослин та тварин, пам'ятки природи, культури.

Вивчити природу, пізнати її закони можливо тільки в безпосередньому спілкуванні з нею. Наприклад вивчення рослинного і тваринного світу буде більш ефективним при проведенні походів, експедицій, екскурсій і таборів.

Екологічний табір – це своєрідний живий музей навколо нас, в якому необхідно вміти правильно поводити себе та орієнтуватися. Тут всі предмети і явища подані в своїй природній цілісності. Наметовий табір проводиться щорічно в літній період. Кожен день у таборі наповнений

ВСЕСВІТНІЙ ДЕНЬ ВОДНО-БОЛОТНИХ УГІДЬ

Згідно екологічного календаря, першою датою останнього місяця зими є всесвітній день водно-болотних угідь, який відзначаємо 2 лютого. Саме в цей день 1971 року у місті Рамсар (Іран) було підписано Рамсарську конвенцію.

Завданням цієї угоди є повернути увагу світової спільноти до проблеми всихання водно-болотних місць, запобігти їхній втраті та зберегти існуючі. Україна, станом на сьогодні, зареєструвала в Бюро Рамсарської конвенції 39 водно-болотних угідь міжнародного значення.

Про цю важливу екологічну дату світового рівня, а також чинники, які негативно впливають на екосистеми, працівники відділу екологічної освіти НПП «Гуцульщина» розповіли дітям 5-их класів Косівської ЗОШ №1 І-ІІІ ступенів. Учні також ознайомилися з біорізноманіттям водних ресурсів Косівщини.

ВСЕСВІТНІЙ ДЕНЬ ДИКОЇ ПРИРОДИ

Всесвітній день дикої природи відзначають 3 березня, в день підписання Конвенції, що регулює міжнародну торгівлю рідкісними видами флори і фауни, відомою як СІТЕС. Під міжнародною охороною на сьогодні знаходиться близько 5600 видів тварин і 30 тисяч видів рослин. Учасниками Конвенції є 180 держав, серед яких і Україна.

Про це працівники відділу екологічної освіти НПП «Гуцульщина» розповіли уч-

ням 8-го та 11-го класу Косівської ЗОШ І-ІІІ ступенів. Школярам було запропоновано до перегляду тематичну презентацію та відео-вікторину. В контексті оповіді екоосвітня розповіли про захист вразливих видів тварин Косівщини.

ВСЕСВІТНІЙ ДЕНЬ ВОДИ

Національний природний парк «Гуцульщина» вже вкотре долучився до відзначення Всесвітнього дня води. Головним завданням в цей день було нагадати кожному жителю планети про величезну важливість водних ресурсів для підтримання життя на Землі. Ідея про проведення такого свята вперше прозвучала на конференції ООН в 1993 році.

Цього разу екоосвітня слухали учні 9-6 Косівської ЗОШ №2 та 8-а класу Косівської ЗОШ №1.

МІЖНАРОДНИЙ ДЕНЬ ПТАХІВ

Відділ екологічної освіти Національного природного парку «Гуцульщина» взяв активну участь у відзначенні Міжнародного дня птахів. Екоосвітня завітали з відео-

представників, яких можна побачити на території парку. Тривожним для них було питання зникаючих видів пернатих, які занесені до Червоної книги України.

МІЖНАРОДНИЙ ДЕНЬ МІГРУЮЧИХ ПТАХІВ

До мігруючих птахів Косівщини належать серпокрильці, золотомушки, підкоришники, ластівки, зозулі, лелеки, журавлі та інші.

З метою бережливого і толерантного ставлення до пернатих був започаткований Всесвітній день мігруючих птахів. Його святкують з 2002 року щорічно в другу суботу та неділю травня.

Працівники відділу екологічної освіти взяли активну участь у відзначенні даної події. Вони відвідали учнів 2-го класу Косівської загальноосвітньої школи №2 І-ІІІ ступенів, продемонстрували їм цікаву презентацію про мігруючих птахів Косівщини.

МІЖНАРОДНИЙ ДЕНЬ БІОРИЗНОМАНІТТЯ

Про міжнародний день біорізноманіття, що відзначається цілим світом вже понад десяток років, екоосвітня парку, Богдана Іванчук, розповіла гімназістам Косівського НВК «Гімназія-інтернат-першого ступеня». Метою цього свята є підвищення рівня екологічної свідомості осіб різних вікових категорій стосовно питань збереження біорізноманіття на честь прийняття 22 травня 1992 року тексту Конвенції про біорізноманіття. Тема цієї важливої екологічної дати цього року присвячена «Біорізноманіттю островів». Юні слухачі також дізналися про те, що збереження та відтворення природного біорозмаїття, особливо рідкісних і зникаючих видів, є першочерговим завданням національного природного парку «Гуцульщина».

Богдана ІВАНЧУК,

провідний фахівець відділу екологічної освіти НПП «Гуцульщина»

презентацією про птаство Косівщини до п'ятикласників Старокосівської та Верboveцької шкіл, учнів шкільного ПНДВ Косівської ЗОШ №1 І-ІІІ ст., гімназістів 2-го та 3-го класів Косівського НВК «ЗОШ першого ступеня гімназія-інтернат», учнів 5-го, 6-го та 7-го класів Черганівської ЗОШ І-ІІ ст., а також студентів I курсу художнього розпису Косівського інституту ПДМ ЛНАМ.

Школярі та першокурсники були приємно здивовані цікавими, раніше невідомими, фактами про пернатих

АКЦІЇ У НПП «ГУЦУЛЬЩИНА»

існування і загрозу зникнення перших весняних квітів, виховування в них бережливого ставлення до всього живого є запорукою успіху нашого спільного щасливого майбутнього. Однак розуміння природи і відчуття краси не приходять саме собою, воно формується за допомогою проведення таких еколого-освітніх заходів. Найкращою аудиторією для засвоєння подібної інформації є діти, бо саме в дитячому віці присутній найбільший інтерес до навколишнього середовища і нам дорослим треба докласти максимум зусиль до форму-

вання екологічної свідомості та культури особистості.

КОНКУРС В РАМКАХ АКЦІЇ «ПОСАДИ ДЕРЕВО МИРУ»

6 квітня працівники відділу екологічної освіти НПП «Гуцульщина» провели районний конкурс на кращий «Проект-дослідження ландшафту території школи в рамках акції «Посади дерево». Метою проекту було залучити школярів до ландшафтних досліджень, результати котрих було використано для грамотного підбору асортименту рослин для озеленення підв'яз школи. Основним завданням стало дослідження ґрунтів та освітленості ділянки, підбір асортименту деревних рослин, які можуть рости в досліджуваних умовах. Серед багатьох робіт представлених на конкурс І-місце посіла Вовчак Оксана, учениця Старокосівської ЗОШ І-ІІІ ст., яка була нагороджена почесною грамотою від НПП «Гуцульщина».

Екоосвітня, спільно з учнями та вчителями школи висадили 25 саджанців у дендропарку школи.

Ярослав СВИРИД,

провідний фахівець відділу екологічної освіти НПП «Гуцульщина»

«ОЧИСТИМО ГУЦУЛЬЩИНУ ВІД ВІДПРАЦЬОВАНИХ БАТАРЕЙОК»

Екоосвітнями НПП «Гуцульщина» організовано акцію «Очистимо Гуцульщину від відпрацьованих батарейок». 3 вересня 2011 року в Україні відкрився завод по їх переробці - Львівське державне підприємство «Аргентум». Сьогодні головним завданням є налагодження процесу збору. НПП «Гуцульщина» розпочав співпрацю із заводом, куди всі зібрані батарейки буде відправлено на переробку.

На даний час пункти збору відпрацьованих батарейок розміщено в адміністративному корпусі НПП «Гуцульщина», загальноосвітніх закладах району. Мережа збору з кожним днем розширюється і має за мету охопити більшу частину шкіл та підприємств району.

«ЗБЕРЕЖЕМО ПЕРШОЦВІТИ»

В рамках Всеукраїнської акції «Збережемо першоцвіти», яка тривала в березні та квітні, працівники відділу екологічної освіти парку завітали до п'ятикласників Косівської ЗОШ І-ІІІ ступенів №1, Старокосівської ЗОШ І-ІІІ ступенів та Верboveцької ЗОШ І-ІІ ступенів з тематичною презентацією. Інформування дітей шкільного віку про

СВЯТА-КОНКУРСИ

КОЛЯДА - 2017

15 січня у приміщенні Косівського районного центру дитячої творчості відбулося свято-конкурс «Коляда 2017». Щирі вітання та дзвінка коляда котяться горами та полонинами, кожна людина радіє народженню Христа. Не оминув святковий настрій і Гуцульщину, де вже котрий рік поспіль діти ретельно готуються до свята-конкурсу «Коляда». Організаторами свята виступили відділ освіти Косівської РДА та Національний природний парк «Гуцульщина». Конкурс організовано та проведено з метою відродження, збереження та розвитку гуцульського звичаїв та традицій святкування Різдва.

Учасники ретельно підбирали репертуар та презентували, як традиційні, так і автентичні гуцульські колядки та віншування. У заході взяли участь 30 загальноосвітніх шкіл.

«ЗИМУЮЧІ ПТАХИ»

Ознайомити підростаюче покоління із

зимуючими птахами Косівщини, прищепити любов до них, виховати бережливе ставлення та необхідність їх охорони - з такою метою працівники відділу екологічної освіти НПП «Гуцульщина» проводили районний конкурс-виставку «Зимуючі птахи».

21 лютого вони відвідали Косівський районний центр дитячої творчості, а 23 лютого завітали до гуртківців Яблунівського ЦДТ та учнів Стопчатівської ЗОШ І-ІІІ ст. Конкурс проводився в декілька етапів: спершу для учасників була представлена мультимедійна презентація «Зимуючі птахи Косівщини» та рухлива гра «Птах-їжа», після чого діти дискотували на тему «Чим ми можемо допомогти птахам взимку» і спільно із екоосвітянами виготовили фруктову годівничку, яку вкінці свята разом встановили на подвір'ї.

На завершення для закріплення отриманих знань було проведено брейн-ринг,

в якому діти проявили неабиякі знання. Переможці були нагороджені грамотами та подарунками НПП «Гуцульщина».

«ЗЕМЛЯ - НАШ СПІЛЬНИЙ ДІМ»

Вже другий рік поспіль за ініціативи Національного природного парку «Гуцульщина», сектору у справах молоді та спорту райдержадміністрації, Косівського районного та Яблунівського центрів дитячої творчості проводиться районний конкурс-фестиваль дитячої творчості «Земля - наш спільний дім», який приурочений до Дня

Землі (22 квітня).

Метою цього фестивалю є виховання в учнівській молоді любові до рідного краю, формування її екологічної культури, залучення учнівської молоді до активної природоохоронної роботи, активізації молодіжного екологічного руху в районі. Цьогоріч конкурс-фестиваль проводився в чотирьох номінаціях:

- конкурс плакатів «Нехай Земля квітує всюди, природу бережімо, люди!»;
- конкурс творчих композицій «Природа всіх до себе пригортає, багатства щедрі людям віддає...»;
- конкурс пісні «Прислухайся! Земля співає, і линуть звуки чарівні...»
- конкурс читців «Не втомлююся природу прославляти, її красу, одвічну і живу...».

Всі учасники свят-конкурсів отримали альбоми-розмальовки «Червонокнижні тварини Косівщини» та «Червонокнижні рослини Косівщини».

Уляна БАГРІЙЧУК,
заступник начальника відділу екологічної освіти НПП «Гуцульщина»

ШКІЛЬНІ ПРИРОДООХОРОННІ НАУКОВО-ДОСЛІДНІ ВІДДІЛЕННЯ

В Національному природному парку «Гуцульщина» еколого-освітня діяльність здійснюється шляхом популяризації екологічних знань, впровадження нових форм, методів та напрямків екологічної освіти і виховання. Одним із ефективних напрямів є шкільні природоохоронні науково-дослідні відділення (далі ПНДВ), що мають за мету прищепити любов до природи рідного краю, поглибити знання школярів у лісівничій справі, розвинути навички та уміння у галузі охорони природи та національного природоохористування. Екоосвітяни та працівники служби державної охорони НПП «Гуцульщина» поставили собі завдання створити в загальноосвітніх закладах Косівщини шкільні природоохоронні науково-дослідні відділення. Такі шкільні ПНДВ створено при Косівській ЗОШ №1 та Косівській ЗОШ №2.

На першому занятті працівники відділу екологічної освіти та наукового відділу ознайомили учасників шкільних ПНДВ із діяльністю парку. Також було проведено заняття «Зимуючі птахи Косівщини». Дітям розповіли про птахи, які зустрічаються на території парку, чим вони харчуються і як потрібно їм допомагати взимку. Вкінці заняття разом з дітками виготовили фруктові годівнички, які одразу і вивісили на шкільному подвір'ї.

На наступному занятті дітям розповіли про перші весняні квіти, які трапляються на Косівщині, що робити, коли бачиш торгівлю першоцвітами і яке покарання за знищення цінних рідкісних видів. Також були роздані листівки «Збережемо першоцвіти», які

школярі пошири серед знайомих та друзів.

Через масове зривання, такі види як підсніжник білосніжний, шафран Гейфелів, цибуля ведмежа та білоцвіт весняний можуть повністю зникнути. Всі вони включені до Червоної книги України і їх потрібно охороняти, а збір, заготівля та продаж суворо забороняється.

Далі юні лісівники послушали лекцію про

основні типи ґрунтів України та Карпатського регіону зокрема, а також ознайомилися із лісовою типологією.

Саме з цього заняття учасники шкільного ПНДВ почали знайомство із лісівничою справою. Науковці НПП «Гуцульщина» розповіли про ґрунти, котрі є типовими для лісів Косівщини, про його значення в природі та житті людини. Школярі також дискутували про чинники, котрі впливають на якість ґрунтів та шкідливий антропогенний вплив.

Далі учням розповіли про типи лісорослинних умов та дали визначення типів лісу. Основою лісівничої справи є лісова типологія. Запропонована академіком П.С.Погребняком типологічна класифікація є не лише переліченням типів лісу та їх описом, а є методом дослідження їх природи, основою для вдосконалення та ведення лісового господарства. Після ознайомлення з едафічною сіткою Алексеєва-Погребняка, школярі легко змогли визначити типи лісорослинних умов на запропонованих фото.

Учасники шкільних ПНДВ також беруть активну участь у різноманітних екологічних заходах, котрі організовують працівники парку, зокрема у відзначенні Міжнародного дня біорізноманіття, акціях «Рибниця 2017», «Очистимо Гуцульщину від відпрацьованих батарейок».

Олеся ШЕВЧИК,
провідний фахівець відділу екологічної освіти НПП «Гуцульщина»

ВНЕСОК НПП «ГУЦУЛЬЩИНА» В РОЗВИТОК ТУРИЗМУ ТА РЕКРЕАЦІЇ НА КОСІВЩИНІ

З початку створення НПП «Гуцульщина» в його структурі діяв відділ рекреації та екологічної освіти. Його очолила А.Г. Костюк. Одним з пріоритетів діяльності стало створення нормативно-правової та інфраструктурної бази для реалізації рекреаційної діяльності та розвитку туризму на Косівщині. Під її мудрим керівництвом створено сприятливі умови для організованого туризму і відпочинку, налагоджено та організовано еколого-освітню діяльність в районі.

Цього ж року в грудні було відкрито кімнату-музей природи в Косівському ПНДВ, прокладено та облаштовано першу еколого-пізнавальну стежку «На гору Клифу».

З ініціативи директора парку В.В. Пророчука у 2003 року почав реалізовуватись проект «Маєток Святого Миколая», в рамках якого почала працювати пошта Миколая. Вже 19 грудня 2006 року відбулось урочисте відкриття Будинку Святого Миколая, в якому проводились екскурсії до кімнати новорічно-різдвяної іграшки, кімнати майстер-класу, Пошти, робочого кабінету та спальні Святого Миколая. В 2010 році на території Маєтку у співпраці з благодійниками було збудовано 9 казкових будиночків, в 2011 році тут було споруджено світлицю та спортивний майданчик. Цього ж року в Маєтку Святого Миколая започатковано проведення фестивалю новорічно-різдвяної іграшки, який проводиться з року в рік. А 22 травня традицією стало святкування і весняного Миколая.

Щорічно у маєтку проводяться різні конференції, зустрічі з відомими людьми, семінари з обміну досвідом та інші заходи.

Вагому роль у популяризації установи, реалізації еколого-освітньої та рекреаційної діяльності відіграли благодійні організації та громадськість району. Завдяки активній підтримці Київського міського благодійного фонду та благодійного фонду «Фудбенк» парком реалізовано та проведено десятки благодійних акцій: «Кожен день і кожен час Миколай іде до нас»,

«Подарунки від Миколая для дітей з обмеженими фізичними можливостями, сиріт та багатодітних родин», «Веснянки у Миколая», «Коляда» та багато інших.

За роки функціонування туристично-мистецький комплекс «Маєток Святого Миколая» отримав не тільки всеукраїнське, але й міжнародне визнання.

На території Старокутського ПНДВ поблизу с. Кобаки створена пасіка Святого Миколая, де у красивому куточку Кобаківської дубини розмістилась велика кількість вуликів цікавої архітектурної форми: каплички, гуцульська хатина, гуцул і гуцулка, ведмедик, млин та інші. Також облаштовано будинок бджоляра, в якому розміщена виставка меду, реманенту пасічника, спеціальна література тощо.

В 2008 р. на території Шешорського ПНДВ введено в дію два рекреаційні будинки. Чудове поєднання архітектури котеджів з природним ландшафтом створило неповторний куточок відпочинку. Саме тут в 2009 році на базі НПП «Гуцульщина» проходив Всеукраїнський семінар керівників природно-заповідних установ України. Щорічно тут проводяться дитячі екологічні та прищільні тавори.

На території НПП «Гуцульщина» облаштовано одинадцять еколого-пізнавальних маршрутів загальною протяжністю понад 70 км. Екостежки промарковані та облаштовані місцями для короткотривалого відпочинку.

У 2016-2017 рр. завдяки співпраці в.о. директора Ю.П. Стефурака з Українським товариством охорони птахів та Франкфуртським зоологічним товариством прокладено два нових еколого-пізнавальних маршрути: «До сірководневого джерела на р. Волійці» та «Попід Каменистий».

Щорічно рекреаційні об'єкти НПП «Гуцульщина» відвідує понад тридцять тисяч рекреантів.

Віталій ХОДАН,
заступник начальника відділу
рекреації та благоустрою
НПП «Гуцульщина»

Олена ВАРЦАБ'ЮК,
провідний фахівець відділу
рекреації та благоустрою
НПП «Гуцульщина»

ГЛЕЧИК ПАРКУ «ОЖИВ»

Косів є столицею декоративно-прикладного мистецтва України, де живуть і творять десятки майстрів. Візитною картою міста є знаменита косівська кераміка. Саме тут можна побачити, як у руках гончара народжується глиняний глечик чи тарілка, прикрашені неповторним рослинним орнаментом.

У 80-х роках минулого століття на об'їзній дорозі м. Косів, біля тодішнього Косівського комунального підприємства «Водоканал», а нині науково-просвітницького центру Національного природного парку «Гуцульщина» було збудовано бетонний глечик, висотою близько 4 м. Його автором став житель с. Сморна - Микола Павлюк.

Не один десяток років глечик був при-

надним місцем відпочинку місцевих жителів та приваблював погляди проїжджих.

Цьогоріч працівники відділу рекреації та благоустрою НПП «Гуцульщина» «вдихнули» у глечик нове життя, повністю його реставрувавши.

Працівники зсередини та зовні очистили та погрунтували поверхню глечика, а художник-оформлювач Зеновій Бойчук розробив ескізи і розмалював його. Завдяки клопіткій роботі глечик знову засяяв оновленим орнаментом і яскравими кольорами.

Олена ВАРЦАБ'ЮК,
провідний фахівець відділу рекреації та
благоустрою НПП «Гуцульщина»

На території Національного природного парку «Гуцульщина» створено та функціонує 11 еколого-пізнавальних стежок. Маршрути промарковані та облаштовані місцями для короткотривалого відпочинку. Загальна протяжність стежок - понад 70 км.

Найбільш відвідуваними екостежками є: «На озеро Лебедин», «На полонину Росохата» (Шешорське ПНДВ), «Попід Каменистий» (Косівське ПНДВ), «До оглядового майданчика на г. Острий», «На гору Михалків», «До сірководневого джерела на р. Волиця» (Старокутське ПНДВ).

«ПОПІД КАМЕНИСТИЙ»

25 квітня працівниками відділу рекреації та благоустрою спільно з працівниками Косівського ПНДВ проінспектовано ділянку проектного маршруту «Попід Каменистий», який найближчим часом буде облаштований зупинками для короткотривалого відпочинку з лісовими меблями та інформаційними стендами.

Також проведено моніторинг маршруту на г. Зіняків Верх, де розміщено унікальне джерело сірководневої води.

«НА ХРЕБЕТ БРУСНИЙ - ДО КАМЕНЯ ДОВБУША»

Маршрут пролягає вздовж красивого гірського потоку Нижній Брусний, що плавно поєднує територію двох мальовничих сіл: Шешорів і Прокурави. Мандруючи похилим

З 2006 року на Косівщині мешкає улюбленець всієї дівчорі - Святий Миколай. Його оселя розташована на території Національного природного парку «Гуцульщина», в оточенні густих лісів та високих гір. Традиційно, святкування відбувається 19 грудня.

За доброю традицією, вже декілька років поспіль Косівщина на Різдво, об'єднує схід і захід України. Десятки гуцульських родин прийняли на гостину близько сорока дітей з Чернігівської області. В цей особливий різдвяний час діти, як ніколи можуть познайомитись з національною культурою, традиціями і саме тут, у горах, відчути істинний дух Різдва.

На другий день свого перебування в Карпатах, діти побували в Туристично-мистецькому комплексі «Маєток Святого Миколая» на території НПП «Гуцульщина».

гірським хребтом, милуємось краєвидами прилеглих сіл, що розташовані біля підніжжя гір. Могутній Брусний зачарує містичною мальовничістю, утаємниченістю. Тут до неба рукою подати, тут живе дух опришків, тут краса неповторна. Маршрут протяжністю 7 км, долаємо на протязі 3 годин, зупиняємось на короткотривалій зупинці. Еколого-пізнавальна стежка облаштована місцями відпочинку, інформаційними стендами, вказівними знаками, що дозволяє подорожувати легко і невимушено мандрувати маршрутом.

«ДО СІРКОВОДНЕВОГО ДЖЕРЕЛА НА Р. ВОЛИЦІ»

3 травня відбулось планове обстеження еколого-пізнавального маршруту Старокутського ПНДВ - «До сірководневого джерела на р. Волиця».

Протяжність маршруту 2,5 км. Стежка до джерела прокладена через присілок Волиця, який за переказами старожилів, отримав таку назву через те, що за часів Австро-Угорщини у цій місцевості випасали волів. В 17 столітті у так званому Хоминському (територія Хоминського хребта) був побудований монастир, проте у 18 ст. був зруйнований монголо-татарами.

Річка Волиця - невелика (близько трид-

цяти кілометрів) річка, що протікає територією Косівського району. На своєму шляху річка перетинає територію чотирьох сіл: Малий Рожин, Черганівка, Кобаки та Рибне.

Завершується маршрут біля сірководневого джерела. Даний тип води пов'язаний із сірковмісними гіпсами і вапняками неогену, які поширені в зовнішній частині Передкарпатського прогину. Дебіт джерела близько 5 л/год. Вода цього джерела має унікальну рекреаційну та оздоровчу цінність, сприятливо впливає на загальний фізіологічний стан людини, роботу опорно-рухового апарату, нервової та периферійної системи.

«НА ГОРУ КЛИФУ»

Протяжність маршруту 4 км. Початкова точка маршруту розташована на лівому березі заповідної річки Пістинька, на висоті 460 м н.р.м, яка має унікальну рекреаційну цінність.

На маршруті розташоване цілюще джерело, де збудована у вигляді каплички Іванова криниця. джерело знаходиться на скалистій горі Каменець в урочищі Повзало. Ця вода є помічною від багатьох недуг, а особливо від захворювань очей.

Висота гори Клифа 620 м н.р.м. З неї відкриваються мальовничі краєвиди села Пістинь і навколишніх сіл.

В рамках обстеження складено дефектні акти, визначені пріоритетні завдання для підвищення рекреаційної привабливості цих територій.

Віталій ХОДАН,

заступник начальника відділу рекреації та благоустрою НПП «Гуцульщина»

СВЯТИЙ МИКОЛАЙ ЖИВЕ В КАРПАТАХ

Святий Миколай разом зі своїми помічниками радо вітав гостей. Діти оглянули як живеться Миколаю на Косівщині, заглянули до кожної його кімнати, не оминувши і майстерні різдвяних дарунків. Помічники Чудотворця навчили малечу робити ялинкові прикраси власними руками.

Щоб гостина у маєтку Миколая була ще й пізнавальною, екоосвітня НПП «Гуцульщина» провели для дітей цікаву екохвилинку, під час якої познайомили з різноманітністю флори та фауни краю, навчили розпізнавати сліди тварин та розрізняти дерева за їх листочками і плодами. За активну участь дітки отримали пам'ятні подарунки - альбоми-розмальовки «Червонокнижні рослини Косівщини».

Опісля, на вулиці, на маленьких гостей чекало веселе катання на бричці з конем. Оглянувши всі володіння настав час зустрітись із самим господарем.

Загалом за святковий період ТМК «Маєток Святого Миколая» прийняв близько ста п'ятдесяти дітей та їх керівників з Чернігівської, Одеської, Донецької, Херсонської областей України.

СВЯТКУВАННЯ ВЕСНЯНОГО МИКОЛАЯ

22 травня відзначається день перенесення мощів святого Миколая Чудотворця, в народі ж кажуть - «весняного» Миколи. Вперше це свято було встановлено папою Урбаном II в XI столітті.

Косівщина відома своїми традиціями

та промислами декоративно-прикладного мистецтва, тому для своїх відвідувачів, у цей день, Святий Миколай влаштував справжню творчу майстерню.

На території ТМК «Маєток Святого Миколая» своїми знаннями та вміннями ділились майстри із соломоплетіння, виробів з шкери та гончарства. Кожен охочий міг спробувати себе у занятті, яке йому до душі. Діти з радістю виконували настанови майстрів, а ті, в свою чергу, намагались до кожного донести частинку свого таланту.

Не обійшлося у цей день і без розваг. Діти брали участь у спортивних естафетах та рухливих іграх. І в будинку і на вулиці було шумно, гамірно і весело.

Юлія ГАВРИЩУК,

завідувач РЕПЦ «Маєток Святого Миколая»

СЛУЖБА ДЕРЖАВНОЇ ОХОРОНИ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ НПП «ГУЦУЛЬЩИНА»

Служба державної охорони природно-заповідного фонду НПП «Гуцульщина» створена з метою організації та здійснення заходів направлених на охорону, збереження та відтворення природних екосистем. До складу служби входять 46 чоловік, очолює службу директор парку.

У роботі служби державної охорони природно-заповідного фонду НПП «Гуцульщина» можна виділити три основні блоки:

- охорона та захист природних комплексів парку;
- здійснення природоохоронних заходів;
- профілактично-розяснювальна та попереджувальна робота щодо дотримання режиму території.

Результати роботи служби державної охорони найкраще відображають наступні показники.

Посаджено лісових культур та проведено сприяння природному поновленню на площі 67 га. Основним принципом створення і вирощування лісових культур в НПП «Гуцульщина» вже тривалий час є відтворення на

До складу парку входять мисливські угіддя Косівської районної організації УТМР, площею 11888,86 га. (з них землі природно-заповідного фонду (ПЗФ) України складають 8036,0 га.) та державного підприємства «Кутське лісове господарство», загальною площею 11466,0 га. (з них землі ПЗФ України складають 10437,0 га.). Решта площі 28846,0 га. віднесено до земель запасу мисливських угідь і є у відомстві Івано-Франківського обласного управління лісового та мисливського господарства та їхніх органів на місцях тобто ДП «лісових господарств».

В лісових масивах парку мешкають такі основні види диких тварин та птахів: олень шляхетний, кабан дикий, козуля європейська, заєць русак, лисиця, тхір, борсук, куниця лісова, куниця кам'яна і рябчик. В осінньо-зимовий період на територію Шешорського та Косівського природоохоронних науково-дослідних відділень НПП «Гуцульщина» заходить ведмідь бурий.

більшості площ корінних, близьких до структури природних, високопродуктивних, біологічно стійких з високими захисними і рекреаційними властивостями деревостанів. Догляд за лісовими культурами проведено на площі 535,8 га.

В розсадниках НПП «Гуцульщина» висіяно насіння на площі 0,808 га, закладено 1,298 га шкілок, створено 1,17 га плантацій новорічних ялинок, здійснено зелене живцювання в кількості 189,0 тис. шт.

З часу створення парку встановлено

ЗАХИСТИ МЕШКАНЦІВ ЛІСУ

Станом на сьогодні, на території наданій у постійне користування парку, збільшилося поголів'я основних видів диких тварин.

Динаміка чисельності основних видів диких тварин в НПП «Гуцульщина» за період від початку створення парку та за останні три роки

№ п/п	Рік	Олень	Кабан	Козуля	Заєць	Лисиця
1	2003	5	12	20	28	46
2	2004	10	23	36	57	52
3	2005	12	37	46	77	65
4	2014	23	42	89	29	18
5	2015	25	42	95	31	16
6	2016	27	48	114	33	27
Аналіз показників		кількість збільшилась в 5 разів	кількість збільшилась в 4 рази	кількість збільшилась в 5 разів	кількість зменшилась майже в 2рази	кількість зменшилась в 2 рази

Після появи мисливської вогнепальної зброї, сучасних транспортних засобів, постала загроза знищення деяких видів диких тварин та птахів.

Хотілося б окремо наголосити, що згідно Закону України «Про природно-заповідний

73 годівниці, 262 солонці, побудовано 214,5 погонних метрів річкових перепадів, для підгодівлі фауни в зимовий період було заготовлено 10,9 т кормів, 11,7 тис. шт. кормових вінників.

Велика увага працівниками служби державної охорони парку приділяється проведенню протипожежних та захисних заходів. Встановлено 45 протипожежних аншлагов, влаштовано та проведено догляд за 33,4 км мінералізованих смуг.

Регулярно проводяться рубки формування та оздоровлення лісів, а саме рубки догляду за молодниками проведені на площі 95,5 га; вибірковими санітарними рубками охоплено площу 3783,8 га, в результаті чого було заготовлено 55468 м3 деревини; суцільні санітарні рубки здійснені на площі 29,7 га, в результаті чого було заготовлено 3762 м3 деревини.

З часу створення НПП «Гуцульщина» службою складено 286 протоколів про порушення природоохоронного законодавства, однак основна увага приділяється саме профілактиці, попередженню та недопущення порушень режиму території.

Андрій МАТІЙЧУК,
заступник начальника відділу державної охорони природно-заповідного фонду НПП «Гуцульщина»

фонд України» № 245-ХІІ від 16 червня 1992 року, Закону України «Про внесення змін до Закону України про природно-заповідний фонд України № 1826-VI від 21.01.2010 року (стаття 18, 20, 21) на території Національного природного парку «Гуцульщина» (площа 32271 га.) мисливство заборонено повністю, і порушення цієї заборони мисливцями чи іншими громадянами несе за собою кримінальну відповідальність згідно діючого законодавства України.

Працівниками служби державної охорони природно-заповідного фонду НПП «Гуцульщина» постійно проводяться рейди по виявленню браконьерства та недопущенню порушень природоохоронного законодавства України на території парку.

Роман ІВАНЧУК,
провідний інженер з охорони тваринного світу НПП «Гуцульщина»

НАВЧАННЯ ТА АТЕСТАЦІЯ ПРАЦІВНИКІВ ВІДДІЛУ СЛО ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

заходів».

Впродовж березня проводилася атестація працівників природоохоронних науково-дослідних відділень. Атестація проводилася з метою перевірки відповідності цієї категорії працівників займаним посадам, їхніх професійних ділових якостей, домогти-ся у такий спосіб підвищення ефективності

їх діяльності та посилення відповідальності за доручену справу. В атестації взяло участь 23 працівники природоохоронних науково-дослідних відділень. Атестаційна комісія, до складу якої увійшли головний природознавець, начальник структурних підрозділів та фахівці НПП «Гуцульщина», запитувала: якими нормативними документами користуються в роботі, які проводяться фенологічні спостереження на території обходів, порядок оформлення порушень вимог природоохоронного законодавства на території природно-заповідного фонду, надання звітності та ін. За результатами атестації комісія зробила відповідні висновки.

Іван КОПЧУК,
начальник відділу державної охорони природно-заповідного фонду НПП «Гуцульщина»

20 лютого парк, в рамках проекту «Сталий розвиток Карпатського регіону. Міжнародне екологічне співробітництво», відвідали представники Мінприроди України, професори і студенти університетів Литви (Каунаський технологічний університет), Естонії, України (Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка), представники регіональної благодійної організації «Центр громадських ініціатив». Всіх об'єднала участь у зимовій сесії Карпатської школи 2017, присвячена питанням демонстрації нової ролі університетів в умовах глобалізованого світу, формування поглибленого розуміння ролі освіти щодо підсилення міжнародної співпраці у сферах діяльності, окреслених рамковою конвенцією «Про охорону та сталий розвиток Карпат».

На базі НПП «Гуцульщина», згідно робочої програми, проходили окремі етапи навчальних заходів. Так, гості відвідали лабораторію екологічного моніторингу, де в лекційно-дискусійному режимі обговорили основи міждисциплінарних підходів

у фаховій підготовці магістрів і бакалаврів, змогли оцінити наукові інтереси працівників наукового відділу і лабораторії екологічного моніторингу та творчі підходи до подачі напрацювань. Предметом спілкування стали також теми співпраці із виробниками реагентів, рекреаційне використання коней гуцульської породи, гіпотерапія, фунгітерапія, способи збору і вживання лікарських трав, особливості польових досліджень, тощо. Після лекції та жвавої дискусії в стінах ла-

бораторного корпусу, участь в якій із сторони Парку брала к.б.н., с.н.с., Марія Пасайлюк, гості вирушили в адміністративний корпус, де начальник наукового відділу, к.б.н. Любомир Держипільський презентував доповідь про структуру, основні напрями діяльності парку та історико-археологічну спадщину регіону.

В свою чергу поважні професори ділилися своїми надбаннями в галузях енергозбереження, зеленої енергетики та утилізації відходів, тематика яких буде ключовим елементом подальших навчальних заходів.

Проект успішно завершив перший етап, що дало змогу покращити формування світоглядних основ сталого розвитку у майбутніх бакалаврів і магістрів, та відчутти дружню атмосферу від людей, які щиро вболівають за природоохоронну справу.

Марія ПАСАЙЛЮК,
старший науковий співробітник
НПП «Гуцульщина», к.б.н.

ВСЕУКРАЇНСЬКА АКЦІЯ «ПОСАДИ ДЕРЕВО МИРУ»

За ініціативи Міністра екології та природних ресурсів України О.М. Семерака на території нашої держави проводилася Всеукраїнська екологічна акція «Посади дерево миру», до якої активно долучилися працівники парку, органи місцевого самоврядування та заклади освіти Косівщини. Під час проведення акції на території району висаджено 336 дерев та кущів різних видів. Висаджено медоноси у розсаднику Старокутського ПНДВ. Працівники Косівського ПНДВ спільно з учасниками АТО та мешканцями села Пістинь висаджували дерева на території ТМК «Маєток Святого Миколая».

Спільно з міською владою працівники парку посадили липову алею та декоративні

кущі біля Косівської ЗОШ І-ІІІ ст. №2, тим самим взявши участь у акції.

В 2017 році працівниками парку проведені лісовідновлювальні роботи (посадка лісових культур, доповнення та ввід недостаючих порід) на площі 4,7 га. в результаті чого висаджено 10100 сіянців та саджанців різних порід. Також у 2017 році проведено сприяння природному поновленню на площі 16,1 га, де в 2016 році були проведені вибірково-санітарні рубки.

Микола КОПЧУК,
провідний інженер з питань
лісовідновлення НПП «Гуцульщина»

ТРЕНІНГИ У РАМКАХ ПРОЕКТУ «ДІЙСНО РАЗОМ 3.0»

15-18 травня у м. Ужгороді відбулися тренінги на тему: «Маркетинг державного управління» та «Ефективні комунікації», які організовано Карпатським фондом у рамках проекту «Дійсно разом 3.0» за фінансової підтримки Програми державної допомоги з розвитку Словацької республіки – SlovakAid. Участь у тренінгу взяли Юлія Гавришук, Василь Пітеляк та Олеся Шевчик, котрі представили неприбуткову громадську організацію «Центр громадських ініціатив» та Національний природний парк «Гуцульщина».

Тренерами заход стали словацькі експерти - Яна Крайковичова, менеджер неурядової організації «Карпатська надація» та Любош Марцінек, директор Центру підтримки неформальної освіти (CeNef) в

Пряшеві (Словацьчина).

На тренінгах панувала невимушена атмосфера, учасники отримували цікаві

завдання щодо технологій маркетингу державного управління, стратегії маркетингу населеного пункту, вчилися вести асертивні переговори та набували навичок невербального спілкування. Крім того, тематичні дискусії підтримувала Ганна Мелеганич, кандидат політичних наук, доцент Ужгородського національного університету.

Участь у тренінгах також дає змогу ознайомитись із особливостями підготовки проектів спрямованих на розвиток громад.

Олеся ШЕВЧИК,
провідний фахівець відділу
екологічної освіти
НПП «Гуцульщина»,
учасниця тренінгу

ТАКТИКО-СПЕЦІАЛЬНІ НАВЧАННЯ

23 березня 2017 року на території Старокутського ПНДВ НПП «Гуцульщина» проведено спільні тактико-спеціальні навчання по умовному гасінню лісової пожежі з працівниками НПП «Гуцульщина», Управління ДСНС України в Івано-Франківській області та Косівського РВ УДСНС. Під час навчання було відпрацьовано порядок взаємодії підрозділів НПП «Гуцульщина» та Управління ДСНС по гасінню низової лісової пожежі, що переходить у верхову із загрозою загорання адмінбудівлі та умовними потерпілими. По закінченню навчання начальник відділу реагування на

надзвичайні ситуації Управління ДСНС в Івано-Франківській області Кочкодан Т.Й. та начальник відділу державної охорони ПЗФ НПП «Гуцульщина» Копчук І.М. відзначили високий організаційно-технічний рівень проведених навчань. Також слід відзначити, що подібні навчання відбуваються на території НПП «Гуцульщина» не вперше.

Іван УРУСЬКИЙ,
провідний інженер з охорони праці
НПП «Гуцульщина»

КОРДИЦЕПС ОЗБРОЄНИЙ
CORDYCEPS MILITARIS

Cordyceps militaris належить до родини *Cordycipitaceae*, порядку *Hypocreales*, класу *Sordariomycetes*, відділу *Ascomycota*. Гриб-хижак паразитує на лялечках або личинках комах, здебільшого метеликів.

Строми булавоподібної або циліндричної форми, заввишки від 1 до 8 см, та товщиною 0,3 – 0,6 см. Забарвлення варіює від світлих до темних відтінків оранжевого. Верхня, спороносна частина (з перитеціями) темніша, дрібнобородавчата, шипувата. Нижня – тонша, іноді вигнута, сплюснута має блідо-оранжеве або біле забарвлення. М'якуш волокнистий, білуватий, без запаху та смаку.

Вид включений до списків регіонально-рідкісних грибів Київської області та Росії. Нами виявлений вперше в Українських Карпатах. На сьогоднішній день не зафіксовано місць

його зростання в інших Національних природних парках та природних заповідниках Українських Карпат.

Cordyceps militaris вже дві тисячі років широко використовується в нетрадиційній (народній) медицині Китаю. З кінця ХХ століття ним зацікавилися вчені Європи

та Америки, завдяки наявності в цих грибах великої кількості корисних макро- та мікроелементів, вітамінів, амінокислот, ферментів і т. ін. Проте офіційна медицина його не визнає, як лікарський засіб, лише як біодобавку в комплексній терапії.

Вітаємо ювілярів!

Держапільського Любомира Михайловича
із 75-річчям

Соколока Василя Омеляновича
із 70-річчям

Мартищука Дмитра Ігоровича
із 60-річчям

Мочерняка Івана Івановича
із 55-річчям

Петричука Василя Михайловича
із 50-річчям

Фенчука Івана Миколайовича
із 45-річчям

Бойчука Зеновія Михайловича
Савчук Ганну Василівну
із 35-річчям

Погрібного Олега Олеговича
із 30-річчям

Третяк Уляну Іванівну
із 25-річчям

Хай доля пошле вам довгого віку,
Радості, щастя, достатку без ліку.
Хай люди повагу і ласку дарують,
Нехай обминають незгоди і грози,
Лиш тільки від сміху з'являються сльози.

Міцного здоров'я з води і роси,
Бадьорість і настрій
Хай будуть завжди.
В день ювілею
Добра та радості бажаєм,
Здоров'я вам на всі літа,
Хай сонце повсякчас вам сяє,
Хай квітне в серці доброта.

Хай буде щастя в вашій долі,
Хай обминає вас журба,
Бажаєм вам у ріднім домі
Затишку, спокою й тепла.

Адміністрація та колектив парку щиро-сердечно вітає своїх ювілярів.

Сумлінною довгорічною працею, доброзичливими стосунками з колегами в нашому колективі ви заслужили глибоку повагу. Нехай ваші життєві дороги в'ються по висхідній, нагороджують здоров'ям, щастям, радістю та всіма земними благами.

Прийміть від нас щирі вітання і найкращі побажання міцного здоров'я на довгі роки, великого людського щастя, добра, благополуччя, щасливого довголіття.

Засновник і видавець НПП «Гуцульщина»
Свідоцтво про державну реєстрацію
ІФ №512 від 12.03.2004 року
Наша адреса:
вул. Дружби, 84 м. Косів
Івано-Франківська область;
тел./факс (03478) 2-37-09

Вісник засновано 27 вересня 2002 року
Видруковано в
НПП «Гуцульщина»
Шеф-редактор
Юрій Стефурак
Редактор
Любомир Держипільський
Комп'ютерна верстка
Олеся Шевчик

Офіційний сайт НПП «Гуцульщина»
www.nnph.if.ua
Слідкуйте за нашими оновленнями:
www.facebook.com/pages/Національний-природний-парк-Гуцульщина/
368038556607026